

Sait Çetinoğlu: Armin T. Wegner'in yazılarında 1. Büyük Savaş

Posted on 18/03/2020

Birinci Savaşta sıhhiye askeri olarak Osmanlı topraklarında bulunan 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın; "Bağdat Demiryolu İnşaatı Şirketi mühendisleri yada diğer görevlilerinin Ermeni kabileleriyle ilgili olarak çektikleri tüm fotoğraflar, negatifleriyle birlikte 48 saat içinde Halep'teki Bağdat Demiryolu Askeri Komiserliği'ne teslim edilecektir. Bu emre herhangi bir şekilde itaat etmeyenler Divanıharp tarafından cezalandırılacaktır." Emrine rağmen *tehcir* adı altında düzenlenen Ermeni kabilelerinin ölüm yürüyüşlerinin fotoğrafları çekerek insanlık tarihinin yüzkarası sahnelerin gün ışığına çıkmasını sağlayan ve çektiği fotoğraflarla Ermeni Soykırımının belgelenmesinde önemli rol üstelenen Armin T. Wegner, Belge Uluslar arası yayıncılık tarafından yayınlan *Çanakkale Kedileri* ile düz yazılarıyla okurlarla buluşturuyor.

Çanakkale Kedileri'nde Wegner, Savaşın getirdiği yıkımı görsel olarak betimlemede gösterdiği başarı kadar düz yazılarında da savaşın, doğa ve diğer canlılar üzerindeki yıkımı tüm açıklığıyla göz önüne seriyor.

Wegner, *Çanakkale Kedilerinde* Gelibolu'dan Basra'ya kadar boydan boya Osmanlı coğrafyasında savaşın korkunçluğunu ve kurbanlarını anlatır, Bu bir yerde yerleşim yerleri, çöl, orman ve deniz, bir yerde açlıktan gözü dönmüş kedi ve köpek, bir yerde yük taşımakta canları çıkan savaşın ortasında kalmış develer, öküzler ve katırların çektiği eziyetler, bir diğer yerde İnsanlar, askerler, analar, sevgililer, "Gayrimüslim" *amele* askerleri'nin durumları okurların gözü önüne getirilirken, savaşın gezegenimizin bir bölgesindeki yıkımı ayrıntılandırır.

Wegner, savaşın getirdiği yıkımın kendi ruh halindeki tahribatla sözlerine başlar “Ekmek satın almak için sürgülü kapıları boşu boşuna çalarak kentin son sokağından aşağı yürürken, üzerime ağır bir yorgunluk duygusu çöküyor. Sefalet ve acıyla geçen bunca aydan sonra, hangi felaketin bu yabancılaştırmış ruhu, daha da büyük bir karamsarlığa düşürebileceğini, kendi kendime tekrar tekrar soruyorum. Belki de içimdeki bu umarsız hüznü uyandıran, küle bulanmış sürüler halinde, açlıktan perişan, tarazlanmış tüyleriyle peşim sıra sokaklarda dolaşan kedilerdi... kerpiçten kulübelerin arasında tıpkı çılgın bir dervişin gece gündüz bağırması gibi, boğuk feryatlar çıkararak dolanıyorlar... Durakladığımda kediler çevremde toparlanıyorlar, sanki boş ekmek torbam içlerindeki yarayı iyileştirebilecekmiş gibi yakaran gözlerle bana bakıyorlar.”

Savaş tüm hızıyla gezegenin bu parçasını yutmaktadır. “Gelibolu dağlarının ötesinden kesintisiz, yoğun silah sesleri geliyor. Bu sesleri yalnızca kıyıya vuran dalgaların uğultusu bölüyor. Şimdi de sokakta kedilerin boğuk bağrıışmaları başladı. Acıyla yakınan sesler, hırıltılı tonlarla gitgide çoğalıyor, kabarıyor, tırmanıyor. Derken tam bir orkestraya dönüşüyor. Kâh boynu bükük çocuk sızlanmaları gibi mahzun iç çekişleriyle yitip giden, kâh delilerin kahkahaları gibi yükselen sesler havada çınlıyor. Yoksa kentin sakinleri kaçarken ruhlarını bu kedi bedenlerine mi bıraktı.”

Wegner, savaşın korkunç yüzünü aydınlığa çıkarır, savaş tüm canlılar üzerinde bir kabus gibi çökmüştür. Savaş, kimseyi ayırt etmemektedir. “Evin gölgesinde kurumuş bir leylağın dalları altında, iki yaşlarında bir çocuk cesedi yatıyor. İçimi ürperten bir tiksintiyle, sol yanı tamamen kemirilmiş bir yüzü inceliyorum. Bu sırada bir sürü öfkeli kedi çılgın gibi sıçrayıp, ileri doğru fırlayarak yıkıntıların arasında kayboluyorlar. Eminim ben avludan ayrılır ayrılmaz, sessizce açlıklarını giderme işine koyulacaklar yeniden.”

Annesine 16 Mayıs'ta Bağdat'tan yazdığı mektubunda, savaş karşıtlığı en üst düzeydedir, mektubunun sansür kurulunca okunacağını bile bile düşüncelerini açıktan ifade eder. Uygarlığın insanlığın gelişmesine hizmet edeceğine insanlığın yokedilmesine koşulması

karşısında isyan eder: “Ah asla unutamayacağımız o büyük yalan, çocukluğumuzun tarih öncesinde parlayan o sahte güneş. Ne uğruna savaştık ki? Bunca yıl ne için çalıştık ve umut besledik? Niye trenler ve gemiler yaptık, okullar, fabrikalar ve hastaneler kurduk, çocuklarımıza bilge, güçlü ve görevine bağlı olmayı öğrettik? Halkları halklara, yürekleri yüreklerle bağlamak, yeryüzü zenginliklerini yoksulluk çekilen yerlere aktarmak ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için insanları birbirine yaklaştırdığımıza gerçekten inanıyor muyduk? Ah o büyük yalan, o büyük yalan! Aklın ve ellerin bunca mucizesi, salt askerleri öldürecekleri insanları bulacakları yerlere daha çabuk gönderecek araçlarımız olsun diye; silahlı katilleri en uzak denizlerin ötesine götürmek için, öldürme işlerinde usta, akıllı ve cesur olan adamları ve ölüm araçlarını ve işkence odalarını taşımak için... Üç bin yıl boyunca göklere yükselmenin özlemiyle yaşadık ve sonunda bu gerçekleşip uçmayı öğrendiğimizde havalandık ve ölümü göklerden yere attık... . Aradığımız salt yaralarının sızlayan yerlerini daha iyi bilebilmek için kardeşlerimizin zayıf yanlarıydı... Bu çağın acılarından körleşmiş, yüreğimizdeki duygulara hazırlıklı olduğumuza inanmıyor muyduk? Ah, bu sefaletin yüzünde öylesine derin kazınmış çizgiler var ki, bunları unutmamız olanaksız... Ah anneciğim, ne kadar da zavallı ve güçsüz olduk. Gönlümüzdekine hemen hiç benzemeyen bir dünyada yaşamak zorunda olmanın utancından ölüyoruz.”Mektuba sansür kurulunca el konacak ve başı derde girecektir.

Wegner, yaralıların dayanılmaz acılarını ve çaresizliğini paylaşır: “Yine mi önüme acılar serilecek... Sanki gündüzleri üzerimden çıkmayan, ancak akşamları güçlükle kurtulabildiğim azap dolu giysi”.Yaralı ve ölmek üzere olan bir sivil karşısında duygularını ifade ederken bu kadersiz Anadolu insanıyla özdeşleşmiştir. “Ölüm çetin iştir kardeşim. Bense sana ölümü kolay göstermek istiyorum. Annem seni Anadolu’nun bir köy evinde, mısır tarlaları ve incir ağaçları arasında doğururken, bu da zorlu, acı dolu bir çabaydı; ama önünde serilen, bu canı yeniden verme işi çok daha güç... Yanında oturuyorum, dilini anlamıyorum; ama kanımın damarlarında konuşarak akışını anlıyorum.”

Osmanlı’nın cihat fetvasıyla, gavur’a karşı gavurla birlikte kıyasıya savaşmasının tuhaflığını

Anadolu halkının naifliğiyle resmeder, halk Alman *dostları* İngiliz *düşmanları*yla karıştırmaktadır: “Eyerlerin üzerinden evlerin bomboş odalarına bakıyorduk, birinin penceresinde yaşlı bir kadının allak bullak yüzü, bir erkeğin fesi göründü, telaşla ve “İngilizler” diye dehşetle irkildiler ve yeniden odanın karanlığında kayboldular.”

“Ey Türk çocukları!

Yazın yüreğinize bu sayıyı:

Bin üçyüz yirmi sekizde* (* 1912)

Lekelendi Türk’ün namusu.

Ey intikam! Ah intikam!”

Marşlarıyla perişan Anadolu halkını, Alman yayılcılığının hizmetine koşan İttihad’ın sorumsuzluğuyla cepheden cepheye koşturulan Anadolu insanı savaş için donanımsızdır. Yeterli sağlık görevlisi ve doktoru yoktur. “Sonunda uykuya daldım, ama daha uyuklarken karşımda ağır, hantal hareketleriyle babacan Türk hastabakıcılar belirdi, bunlar sokaktan topladıkları esnaf ve köylülerdi. Koskoca bir sandığın üzerinde taşralı küçük bir manav olan Bir-iki-üç oturuyor ve gülümseyerek bana Türkçe öğretmeye çalışıyordu... Dalgaların bordaya doğru attığı yaralı askerlerle dolu balıkçı kayıkları şaklama sesleriyle asma merdivene yanaştılar... yırtık pırtık, pis üniformalara sarınmış acı içindeki insanların süzgün yüzlerinin belirlediği... askerlerin kayıtsız ve yazgıya boyun eğmiş bedenleriyle doluyordu... Yaralılar incecik battaniyelerin, kuzu pöstekilerinin üzerine, çıplak döşemeye, sivri uçları acımasızca etlerine batan ağaç dallarıyla doldurulmuş incecik şiltelere dipdibe çöküyorlardı... Dördüncü askeri hastanede kıdemli yüzbaşı doktor İbrahim Sabri kan içindeki önlüğü, sıvanmış etli kollarıyla yavaş yavaş irinle dolu baldırı kesmek için eğri makası alıyor. İri yüzünde kaybolan yumuşak bakışlı gözlerinde duygusuz bir kasap ifadesi

beliriyor. Ses yeniden anlaşılmaz bir böğürtüyle hıçkırarak eziyetle öldürülen bir hayvanın gibi yükseliyor: ‘Aman!.. Aman!.. Merhamet edin!’ Doktor elinin tersiyle alnını siliyor... yeniden sokağa çıktığımızda yaralı akını kabarak üzerimize geliyor.”

Savaş, herkesi kuşatmıştır, korku asker ve sivil dinlememektedir: “Subayların gözleri dikkatle karanlığı tarıyordu, arada bir küpeşeden sarkan ve çözmeye utandıkları tahlisiye kemerlerine bakıyorlardı... Gece düşman tarafından topa tutulmuş olan kent sessiz, bomboştu. Korkuyla uykularından fırlayan kent sakinleri darmadağın eşyaları ile ve siyah çarşafı içinde nemli toprağa çömelmiş kanlarıyla kıyıdaki kayalıklara sığınmışlardı.”

İçine atıldığı savaş atmosferi içinde, yüz yıllardan beri Anadolu’nun bu parçasının karşı karşıya kaldığı savaş dönemlerini ve savaş sahnelerini canlandırır: “Ve ancak şimdi, bu ağaçsız, dağılmış kül gibi boz topraklara bakarken yüzyıllar boyu bu küçücük toprak parçasının tanık olduğu sayısız garip yazgı aklıma geldi... Ve Avrupa’nın Asya’dan koptuğu, her iki kıtanın en eski çağlardan beri hep yeni yeni umutsuzca savaşlarda diğerinden toprak kazanmak için birbiriyle mücadele ettiği bu kıyılarda şimdi de Doğu ve Batı halkları uğursuz, doğaya aykırı anlaşmalarla kardeş edilmiş birbirleriyle savaşmaktaydılar... Sultanın kalpak ve nişanlarıyla donanmış Alman denizci ve komutanları Osmanlıların eski kinini asla derinleşmeyen uykusundan uyandırarak, gözü kapalı, inatçı elleriyle kuzeyli kardeşlerinin kanını dökerek binlerce yıllık dünya tarihini alt üst edecek gibi görünüyorlardı ve bu bana Avrupa’nın çöküşünün başladığı an gibi geldi.”

Öğretilenin aksine, Anadolu halkının savaş esnasında ve savaş fırsatını ganimet bilip soldurulan bütün renklerinin top yekün bu savaşın içine sokulduğunu resmeder, bir yerde Rum kadınlar hastanelerde temizlik ve hizmetli olarak görevlidirler;” Gün ağardığında kıyıda çamaşırcıların tokmak sesleri geliyor. Şalvarlı Rum kadınları suya eğiliyorlar. Deniz sevecendir, tuzlu gözyaşlarıyla lekeli çarşafından kanı yıkayıp temizliyor... “Rum hademelerimizi aramak için odaları dolaşıyorum: Temistokl!, Niko!

Alman eğitimcilerin tercümanlıklarını yapan Musevilerle alay ettikleri, ve onları *katır* olarak nitelendirdikleri ...

Bir diğer yerde bir Ermeni asker can vermiş, naaşı sessiz sedasız son görev için cemaatin din görevlileri tarafından alınmaktadır: “Hastanenin kapısında Ermeni papazın siyah sakalı beliriyor. Öğleye doğru ölmüş olan bir Ermeni askerin cenazesini almak için gizlice geliyor. Hamallar sırtlarında çarşafa sarılmış sallanan cesetle karanlıkta sessizce kayboluyorlar.”

Aynı halka reva görülen ölüm yürüyüşünü, *Tehcir* konvoylarını, Osmanlı topraklarında Ermeni toplumuna yaşatılan acıları fotoğraflarında olduğu gibi yazılarında resmeder:: “Akşam Halep’e ulaştılar. Kent kaynıyordu, sokaklara girmelerine izin verilmediğinden bahçelerin önüne kamp kurdular. Gece bazıları içeri sızıp ekmek, incir, karpuz getirdi. Kentin ne durumda olduğu sorulduğunda, sokaklarda ölülerin yattığını söylediler... Bir keresinde sürgün edilen Ermenilerin kamplarına rastladılar. Yolda yarı çürümüş cesetler yatıyordu. ‘Ne yaptılar?’ diye sordu Osman ve içi parçalanarak açlıktan bitkin bir çocuğa ekmeğinin yarısını uzattı. ‘Bunlar gâvur,’ dediler. ‘Allah onları cezalandırdı’. Sözlerine rağmen, asker Osman bir parça ekmeğini sürgünle paylaşmaktadır.

“Hiç böylesine saf askerler görmedim” sözleriyle tarif ettiği Osmanlı askerlerinin askerlik adı altında toplanışını, talimgahlarda Türk ve Alman üstlerinden çektikleri eziyetlere değinir. “Kesenekçiler olmasa hiçbir dertleri olmayacaktı” dediği Osmanlı köylüsünün “Jandarmalar kaçmalarını engellemek için köylüleri ellerinden uzun ipile” bağlanarak , Kışlalarda dayaktan geçirilerek dönüştürülmesini: “Falakayla burada tanıştı ve jandarmalarla iki kuruş verildiğinde darbelerin daha az can yaktığını burada öğrendi... Geceleri bir yorgana sarınarak kuru yerde uyuyorlardı. Ama sabah akşam borular ötüyor, trampetler çalıyordu, hepsi iki sıra olup meydanda haykırıyorlardı: “Padişahım çok yaşa!” kısa sürede garip bir değişime uğradılar. Anadolu’yu trenle boydan boya geçerek cepheye giderken yaşadıkları hüznü; “Beş gün boyunca ülke, onları evlatlıktan reddeden acımasız bir ana gibi yanlarından geçip gitti.” Anne, Anadolu halkının yazgısını, tren garında oğlunu

uğurlarken feryatla ifade eder: “Baban Rusya’ya gitti ve geri dönmedi. Kardeşini Bulgarlar vurdu. Tarlaların sürülmeden kaldı. Oğlunu kim yetiştirecek, Osman? Yaşlı ananı kim teselli edecek?” Askerler daha cephe varmadan yollarda kırılmaktadır: “İki bin kişiydiler... Ayakkabıları kötü, üniformaları yamalıydı ve daha ilk akşam yirmi hastaları vardı...Ayakları kendiliğinden gidiyordu... Hastalarını kentte bırakarak, ıssız yollarda döküntüleri soyup soğana çeviren Bedevi sürülerinden ürkmüş birbirlerine sokularak, nehir boyunca aşağı iniyorlardı. Her gece atları çalınıyor, salgın yeni kurbanlar alıyordu... Gece yeni ölümler oldu... Onları doğruca çarpışmaya soktular.” Cepheye çok azı varabilecek,cepheden sağlam dönmek mucizlere kalacaktır. Savaş kaybedildiğinde turan hayalleri kurarak Alman yayılmacılığının peşine koşulan ordunun artık yaralılarını bile evlerine geri gönderecek takati kalmamıştır.

Cihat fetvasının yürütücüleri siperlerden talimat verirken, yoksul Anadolu halkı ise kurşunlara siper olmaktadır: “Savaş Allah’a ibadetti... Siperlerin derinliklerinden imamların sesleri hücumla çağırıyordu: ‘Haydi, İslam’ın ordusu! Savaşmadan ölen çürümeye mahkumdur. Kimin ayakları Allah yoluna savaşmaktan tozlanmışsa kıyamet günü azap yerlerinden en hızlı atının bin yılda alacağı yoldan daha uzak olacaktır. Ey intikam ordusu, yel ol ve es!’...

Askerlerin firarını önlemek için alınan önlemler de dahicedir: “dört askere bir banknot dağıtıldı. Bu durumda askerler paylarını yitirme korkusuyla birbirlerini göz hapsinde tutuyorlardı. Oysa banknot değerini tümüyle yitirmişti, kimse bunu bozmayı göze alamıyordu.

Sefaletin bir diğer boyutunu da ele alır, Kut el Amara’da esir alınan İngilizleri askerlerine de değinmeden geçmez, onlar da oraya aynı şekilde gönderilmişlerdir, büyük çoğunluğu sömürgelerden getirilen zavallılardır.: “Dün Kut el Amara’dan tutsak İngilizler geldi. Satıcıların alayları, sarrafların ısıkları arasında ne denli aşağılandıklarını daha da derinden hissetmeleri için uzun, toza bulanmış konvoylar halinde çarşının geçitlerinden, ağzını açmış

bakan esnaf ve seyyar satıcı kalabalığının arasından geçirildiler... ceketlerini, çizmelerini bir parça ekmek, bir avuç hurma karşılığında vermiş olan, yalınayak, yarı çıplak insanlar sendeliyordu... Araplar kapılarının önüne su dolu testiler koymuşlardı, ama Türk askerleri susuzluktan kavrulan Hintlileri bunlara yaklaştırmıyorlardı... Akşam tutsakların kampında dolaştım. Bedenleri tozun toprağın içinde kömürleşmiş kemikler gibi yayılmış yatıyordu. Ufak tefek çekik gözlü Gurkhalar ve garip gözleri dertli dertli bana bakan Sihlerin ince bedenleri; derinliklerinde çok eski bir inancın alevi parlayan gözler. Aralarında yüzlerinde tüm bu olaylarda hiçbir suçu olmamanın anlatılmaz ifadesi, ana kucağından henüz kurtulmuş, hâlâ çocuksu sarışın gençler, paçavralar içinde perişan iskeletler.”

Armin T. Wegner, Cemal Paşa’nın yukarıda verdiğimiz emrine rağmen Ermeni Soykırımını fotoğraflarıyla cesaretle belgelediği ve Soykırımın gizlenmesini ve unutulmasını önlediği gibi, Çanakkale Kedileri’nde de 1.Savaşın neden olduğu yıkımı ve vahşeti, Osmanlı coğrafyasındaki bir baştan bir başa paha biçilmez gözlemleriyle belgelemektedir. Wegner’in yazıları naif tarz tablo gibidir. Tablosunda bütün canlılar ön plandadır, tablosunda, bütün canlılara eşit düzeyde yer verir, herkesin ve her şeyin birlikte ön planda olmasına özen gösterir.

Balkan Savaşlarındaki acılar ve bu acılar sağalmadan, savaş ağalarının Osmanlı halklarını yeniden savaşın cenderesine sokarak halklarını acımadan ölümün pençesine atmasını, savaşın getirdiği çaresizliği bütün açık sözlülüğüyle okuyucuya sunar. Angarya altındaki Osmanlı köylüsü, Angaryaya koşulan “azınlıklar” ve “Gayrimüslim” *amele* askerleri, asker kaçakları, sevk zinciri ile askerlik için toplanan köylüler, köylüden devşirme hastabakıcılar, savaşın Osmanlı topraklarında bir baştan bir başa seyri, ölüm kokan şehirler, *tehcir* adı altında ölüm yürüyüşlerini göz önüne getirir . Wegner yazılarında, savaş ağaları değil, fotoğraflarında olduğu gibi savaşın mağdurlarını mercek altına almıştır; Çaresizlik içinde ki her milliyetten insanları, açlığın pençesindeki kedileri ve köpekleri , savaşın yükünü çeken hayvanları, kısaca savaşın vahşetini sergiler.

Bir asker olmasına rağmen *dost* ve *düşmanı* ayırmaz ve herkesin acılarına ortak olur. Savaş ağalarının dışında herkes mağdurdur. Ve mağdurlar kendilerinin neden olmadıkları vahşetin acılarını çekmektedir.

Annesine yazdığı ve savaşın yıkımını ve vahşetini resmeden mektubunda, bu apaçıklığın başının derde girmesine neden olacağını bile bile gözlemlerini cesaretle aktarmaktan vazgeçmeyecektir.

Bu yürekli hümaniste selam olsun...

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>